

тоє въ купованю шапокъ и выбираню, которая красшая и на головѣ кшталтовнѣй стоить, зрителямъ приподобаетъ, косичку или пѣрце запявши» — такой клобуконосець «не мислить», і посмівається явно «з шапокъ і магерок чирвоних і чорних, кутнорованих і голих», думаючи про приподобання не людям, а Богові. «А ти що думаєш про себе», — питає Вишенський свого совопросника-магероносця — «вибритивши потылицю, магерку повисивши на верх рогу головного, косичку або пѣрце поверх магерки застромивши, делюю на собі перепнявши, плече одно над друге вище накукурічивши, наче полетити хочачи? думаєш, що тобі покути не треба? повір мені, що більш ніж іншим потрібно, бо зле двірське житте всі границі природи і цноти гвалтує!» (с. 213).

Ще з більшим гумором Вишенський виясляє новомодно-му миролюбцеві прикмети грубого чернечого обув'я:

И зась для того нехорошую обувь носить, яко да безпечне на змю, скорплю и всю силу вражю наступить. Але стой ты, кривоногий бачмажниче изъ своею кривоножною бачмагою¹ Чи можетъ нею такъ попрайти силу вражю, яко тотъ невытертый черевичище? Мнимаю, што ты омылитъ тая надѣя. А то чемъ? Для того ижъ сила вражя внутри, въ долинѣ пята твоея бачмаги сидитъ, и она тотъ строй вымыслила, и съ тебе ся всегда явно смѣетъ, коли ты ноги въ бачмаги вволочешъ. А трафитъ ти ся передъ паномъ стояти, тогда сила вражя не попускаетъ ти ровно ногами стояти, але подтыкаетъ тя да переплетаетъ ногами, то тую, то сюю напередъ поставляючи и на пятаю зась выворочаючи. А то сила вражя куда хочетъ ногами твоими поворачиваетъ для того, ижъ власть въ ногахъ твоихъ маеть и сама подъ пятаю сидитъ. А черевичище невытертое иноково — не так! Але яко стало на одномъ мѣсцю отъ вечера предъ Богомъ на молитву, тогда яко камень неподвижный доколь ажъ день освѣтитъ стоить, и бѣсы отъ той коморки, гдѣ ся молитъ, далеко отганяетъ. Тую силу маеть нехорошая обувь инокова! (с. 214).

Закид «Мирянина»², що з іноком не можна ні про що розмовитися, дає Вишенському привид до ще гостріших філіппик проти нової польської чи латинської культури, котру, новоспечений і адепт виносить над старе українське «ціломудріє»:

А што жъ инокъ не вмѣетъ бесѣдовати съ тобою? Албо его пытаешъ о борбѣ духу съ тѣломъ? Албо его пытаешъ о диаволскихъ прилогахъ и безпрестанномъ мечтани мыслномъ? Албо его пытаешъ о скорбехъ внутреннихъ, алчи и жажди? Албо его пытаешъ о войнѣ помысла съ духи лукавыми поднебесными? Албо его пытаешъ о подвизѣ молитвенномъ тѣла и мысли? Албо его пытаешъ о томъ, въ чомъ животь вѣчный крыетъ ся?

¹ Бачмага — те саме слово, що башмак — рід черевика

² В Арханг. збірнику і так само в Підгір (судячи з варіантів, наведених Франком) тут стоить «Римлянин» (друк. с. 211), в Цар (л. 391) «мирянине» — так як далі звать його «мирянинном» усі списки

Или не вѣдаєшь, яко въ томъ жити, которого ты живєши, еше ни въ снѣ тобѣ о томъ приснити ся можетъ²

Или не вѣдаєшь, ижъ въ тыхъ многихъ мисахъ, полмискахъ, при- ставкахъ чорныхъ и шарыхъ, чирвоныхъ и бѣлыхъ юахъ¹, и многихъ скля- ницахъ и келишкахъ, и винахъ мушкателяхъ, малмазыхъ, аляконтохъ, ревулахъ, медохъ и пивахъ розманитыхъ тотъ смыслъ² еше мѣста не маєтъ²

Или не вѣдаєшь, яко въ статутахъ, констытуціахъ, правахъ, практи- кахъ, сварахъ, прехитреняхъ умъ пlyingающій — того помысла о животѣ вѣчномъ поднати и вмѣстити не можетъ²

Или не вѣдаєшь, яко въ смѣхахъ, руганяхъ, прожнумавахъ, многом- ствахъ, кунштахъ, блазенствахъ, шидерствахъ³ розум блудячій — того по- мысла о животѣ вѣчномъ видѣти николи ся не сподобитъ²

Или не вѣдаєшь, яко зе псы братство принявши — съ хорты, окгары, выжлы и другими кундысы⁴, и о нихъ пилность и старане чинячи, аби имъ бока полны, хребты ровны и гладки были, — того помысла о животѣ вѣчномъ видѣти не можетъ²

Или не вѣдаєшь, яко на тыхъ гордыхъ бадавѣяхъ, валахахъ, дрыгантахъ, ступакахъ, единоходникахъ⁵, колыскахъ, лектыкахъ, брож- кахъ, карытахъ, котчихъ⁶ трупъ свой⁷ премѣняючи — о животѣ вѣчномъ мыслити вмѣстити не можетъ²

Или не вѣдаєшь, яко въ замкахъ, мѣстахъ, селахъ, поляхъ, кгрунтахъ, границахъ, розширеняхъ мысль блудячая о царствіи божомъ мыслити не можетъ²

Или не вѣдаєшь, яко много-предстоящимъ гологлавымъ, трепернымъ и многопернымъ магероносцемъ, шлыккомъ, ковпакомъ, кучмамъ высоконо- гимъ и низкосытымъ слугамъ⁸, дворяномъ, воиномъ, жолнѣромъ цвѣтно- пестрымъ⁹ и гайдукомъ смертоносцемъ радуючій ся — о царствіи божомъ не толко мыслити, но ни помечтати не можетъ² (с 215).

І дали: Чѣмъ ся смѣєшь зъ инока — ижъ онъ не умѣєтъ съ тобою гово- рити и трактовати, якъ пустое млынное коло крутячи а выворочаючи безпо- житочный тотъ языкъ²

А штожъ ты здорового знаєшь да говоришь² А штожъ за пожитокъ иноку отъ твоей бесѣды? А отъ когожъ ся ты научилъ, да бесѣдуєшь доброе?

Албо еєть у сатаны правда² Албо еєть у Веліара смиреніє² Албо еєть у князя тмы свѣтъ² Албо еєть у діавола скруха и убозство²

Да ли не знаєшь, ижъ ты є¹⁰ въ миру владѣють²

Да ли не знаєшь, ижъ тые мѣрскихъ учать² Да ли не знаєшь, ижъ тые дворянъ упремудряють²

Чѣмъ же ты, любимый брате, ругаєшь зъ инока, ижъ съ тобою не умѣ- єть бесѣдовати?

---

¹ Соусах — пор в Історіі VI с 399 і д паралелі з сатири Рея (Żywot człowieka poczciwego, 1567), також у цитованій статті ак. Перетца

² Християнський — властиво аскетичний.

³ Глузуваннях.

⁴ Різні роди собак

⁵ Роди коней

⁶ Роди повозів

⁷ Роз — тіло, в аскетичній зневазі

⁸ Мова про шляхетську дворню, підголену і прибрану в різні шапки з перами, та двірські полки — предмети пихи і конкуренції панів-магнатів І тут знов Вишєнський виступає як знавєць двірського життя другої полови- ни XVI в

⁹ З Підгір збірника

¹⁰ Духи тми, котрих тільки що названо різними йменнями.

Албо мнимаешъ, ижъ ся ты чого пожиточного въ замтузъ¹ научилъ²

Албо мнимаешъ, ижъ ты што цнотливого у курвы слышалъ³

Албо мнимаешъ, ижъ ты што богобойного отъ шинкарки навукъ⁴

Албо мнимаешъ, ижъ ты што розсудного отъ дудки и скрипки и фриу-ярника⁵ розобралъ⁶

Албо мнимаешъ, ижъ ты отъ трубача, сурмача, пицалника, шамайника⁷, органисты, рекгалисты, инъструментисты и бубенисты што о дусть и духовныхъ рѣчахъ коли слышалъ⁸

Албо мнимаешъ, ижъ ты отъ всихъ пастыревъ, мысливцевъ или водовозовъ, возницъ или скачомудрецъ⁹, кухаровъ или пирогахитрѣцевъ пекаровъ што о богословии навукль¹⁰ (с. 218)

Штожъ инокъ не умѣть говорити съ тобою, коли ты иноковы бесѣды не пршмаеши и яко песь встеклый¹¹ отъ своего пожитку и спасения бѣгаеши; если зась ты што иноку сказавати хоцещи, не маешъ ничего такового въ скарбѣ сердца своего, чимъ бы еси инока ползовати могъ, але еще бы еси его своимъ повѣстми и до конца отрулъ¹²

Уже бо инокъ отъ твоего смрада — твоей премудрости свѣтской свое начния душеносное очистилъ, твой разумъ, который ты носишь, изблюевалъ, извращалъ, исплювалъ, и тотъ сосудъ душевный слезами помылъ, постомъ-молитвою, скорбми, бѣдами, трудомъ и подвигомъ выжегъ, выпѣкъ и выполеровалъ, и новое чистое насѣнье богословия посѣялъ! (с. 219)¹³

Але зась речещи, яко зло житіе мають иноки по корчмахъ ходять и упиваютъ ся, и по годахъ¹⁴ обходы чинять, и прятельство собѣ зъ мѣрскими еднають, и до того гроши збирають и на лихву дають,—

впроваджуе нову серню закидів автор,— і з них тільки оден уважає серйозним се коли инок виходить з «общего житья» (монастирського общежиття, «кіновіі») та починає складати гроші; все інше несерйозне, простиме прогрішення для монаха, що несе свій подвиг:

О, если грошъ збирають и на лихву дають, и если бы и на лихву не давали, але при собѣ ховали и купа до купы привязовали, грошъ до гроша для розмноженя прикладали,— таковыхъ кромѣ общаго житья поединковыхъ иноковъ¹⁵ грошолубителей нѣсть достойно иноки¹⁶ едними называти! Бо будетъ ложъ крыти ся въ имени Ты его единымъ зовешъ, а онъ не самъ, але зъ диаволомъ грошовладельцемъ, и будетъ хула на иначеское имя Але его смѣле можетъ звати тымъ именемъ. Юда рабъ и лестецъ, другъ и предатель, образомъ въ апостолѣхъ, а дѣломъ въ зрадцахъ, образомъ въ спасаемыхъ, а дѣломъ въ пропадаемыхъ, образомъ въ ученикохъ, а дѣломъ въ продаемыхъ¹⁷, «продамъ бо рече «Христа и приобрящу імѣнія».

¹ Домі розпусти

² З чого міг би покористувати від нього чернець

³ Флейтиста

⁴ Жоломийник — що грає на козі

⁵ Цар сокатемудрецовъ, не знати, що се значить чи курієрів, чи поварів (старосл сакачии)

⁶ Скажений

⁷ Звертаю увагу на сей образ, так послідовно, в деталях розроблений автором

⁸ Родинних оказіях

⁹ Монахів, що живуть одинцем, не ведучи «общого житія» з іншими

¹⁰ Бо ж инок — одиночок

¹¹ Повинно було бути «продающих»

Подобный бо и сей грошолобивый инок чинить гласъ: отвергну ся — рече — обѣтницы своего пострига и съберу грошѣ!

А о обѣдахъ и напитю, если того грошоваго грѣха инокъ не чинить и не имаєтъ ничего въ своемъ схованю, а трафить ся ему отъ того чрева и отъ того горла звытижити ся, тому ни мало не чюдуй ся!

И я тому вѣрую, што трафляеть ся и то въ вашей земль иноку, ижъ часомъ и переночуетъ въ корчмѣ. Не все бо пшеница въ постваню ся находить, але знайдешъ другую ниву, которая болшей куколю, нежели пшеницы народить. Также и межи иноки. въ dospѣяню на звѣтяжство того чрева — мало ихъ есть Тому не дивуй ся!

Абовѣмъ подвигъ и борба есть жизнь моя, которое ты не знаєшь!

Бо еще еси на войну не выбравъ ся, еще еси доматур!

Еще еси кровоѣдъ, мясоѣдъ, волоѣдъ, скотоѣдъ, звѣроѣдъ, свиноѣдъ, куроѣдъ, гускоѣдъ, птахоѣдъ, сыроѣдъ, сластоѣдъ, маслоѣдъ, пиро-гоѣдъ¹. Еще еси периноспаль, мяккоспаль, подушкоспаль! Еще еси тѣлу угодникъ! Еще еси тѣлолюбитель! Еще еси кровопрагнитель!² Еще еси перцолюбець, шафранолубецъ, имбиролюбецъ, кгвоздиколубецъ, кмнинолюбецъ, цукролюбецъ и другихъ брѣдень горко- и сладко-любецъ! Еще еси конфектолюбецъ! Еще еси чревобѣсникъ! Еще еси гортановстекъ!³ Еще еси гортанокгратель!⁴ Еще еси гортаномудрецъ! Еще еси дѣтина! Еще еси младенець! Еще еси млекопий!

Якъ ж ты хочешъ бѣду военника бьочого. ся и боручого ся, у щцки матернее дома сидячи,— розознати, розсудити? (с 119—20)

Тут текст ап. Павла про молоко віри для неприготованих до «твердої страви» зводить гадку автора на інші шляхи: він починає доводити, що православна руська церква, незважаючи на всі слабі сторони, стоїть далеко вище від усіх інших. Тому дитячим непорозумінням, «дитинністю» являються всі переходи з православної віри на інші «розділені» конфесії: «овъ бо зоветъ ся папезникъ, овъ зась нынѣ зъ евангелія вилѣзь — евангелиста, овъ зась недавно выкрещеный (анабаптист), овъ зась суботникъ». По сім ще раз повертається до своєї теми — апології чернецтва, але для того тільки, щоб перейти до сеї нової варіації: від апології православно-го чернецтва до апології православної церкви взагалі. Його тезою стає: збочення й апостазії, які трапляються в православної вірі, нітрохи не доказують її нестійкості, і здається мені, що виклад тут розширився одною ще пізнішою вставкою, наваяною унією:

Видиши ли, дѣтино руский, въ колысцѣ роскоши колышущий ся,— ижъ ты не знаєшь, якъ ся инокъ зъ черевомъ бьеть, товчетъ, мучить и бореть! А ты его худишь и клеवेशь напивша ся раз видѣвши! А тоє войны, дома ростягаючи ся, не знаєшь! А тоє борьбы, достатками всякими обставлевавши ся, не вѣдаєшь!

¹ Се одне з тих місць, де ся манера паралельних виразів переходить у нуднувату многослівність

² Любитель хати — дублет до попереднього «доматора»

³ Паралельний вираз до «чревобісія», імпровізований автором (встеклий — біснуватий)

⁴ Мабуть, треба — гортаногратель, гортано-грець

Слыхалъ ли еси нѣколи, въ той колысць роскошной клышучи ся, отъ мамы иль отъ тата, или паки отъ попа о томъ словѣ Павломъ реченномъ, яко «духъ — мовить — воюеть на тѣло, а тѣло на духъ тые друг другу противят ся и борют ся одинъ зъ однимъ доты, ажъ котрое зъ тыхъ звитяжство надъ которымъ приметъ или тѣло надъ духомъ, или духъ надъ тѣломъ?»²

Якожь ты хочешъ познати тое ѿ розумѣти, коли ты увесь тѣло, коли ты увесь кровь, — а тѣло и кровь, по Павлу, царствия боужа не наслѣдить!¹

Видиши ли, дѣтино руский, въ колысць роскоши колышучий ся, як не знаешъ тое войны черевное иноковы, — котрого хулишь и ругаешъ, а самъ въ пелюхахъ смраду несытства¹ всѣгды ся валяешъ?

Не чудуй же ся, дѣтино руский, выдѣвши напившего ся инока — абовѣмъ въ борьбѣ стойть и въ² запасы ходить!

И много ся трафляеть, як двом борцом боручим ся: то тому то сему наверхъ высочити, а того подъ себе подбгати, то тому зась засподу вымкнути ся и верховного на-исподъ перевернути. Такъ и наше тѣло (отъ землѣ земля!) земельного тяжару и покорму прагнетъ Духъ зась горѣ вытягнути ся съ того мяса ишетъ, але его тотъ гной³ и сласти тѣлесные связали и не пуцають⁴. Дьяволъ зась тѣлу пособляеть и на душу бореть, и многокרותъ отъ похотей тѣлесныхъ розыгравший ся борець съ помочникомъ дьяволомъ на погыбель душевную изъ вѣры выбѣгаетъ — и въ турское обрѣзанство впадаеть. А то чинить — одно для мясочревохотного, а другое для Туркинѣ красной, да на мяккихъ постеляхъ спить и без-франсуливаю⁵ жизнь живеть.

Изали жъ для тыхъ отпалыхъ вѣры слѣдъ Христовъ и путь живота вѣчного упрани ся и погыбе? .. (с. 221).

Што⁶ и вы въ своей земли недавно пострадали! Тые епископы ваши, зъ сытими трибухами и з много-наполненными скринками и шкатулками⁷ червонныхъ — albo розумѣешь, на покуту⁸, убозство, крестоношенье и совлеченіе мира и похотей его къ папезови отбѣгли? Вѣру ми ими (и самъ видишь!), ижъ не для того Але для чого? Абы оный голось богатого до себе самого мовячий угонили, и они тую раду въ собѣ также урадили! Якъ же? Отъ такъ «Разоримъ»⁹ благочестивыя вѣры житницы (и з ними)¹⁰ наши скринки и шкатулы наполненые, а съизждемъ болше скриниска поклонивши ся папѣ! Вѣмы бо, коли мы толко вѣры своей одступимо, тотъ князь мирскій¹¹, папа, наши скриниска наполнить! Тотъ наши похоти безпрестани кипяче установить¹² и загамуеть!

¹ Порівняння «дитини руського» з дитиною, що, об'ївшись, наробила в пелюхах

² «Въ» додаю, запасы (в друк хибно за пасы) — боротьба

³ Тѣло! дуже яскравий виклад аскетичної ідеології

⁴ Друк пуцаеть

⁵ Друк безфрансунливаю, фрасунок — туробота (польське).

⁶ Се, власне, я вважаю пізнішим додатком ядовиту паралель епископів-уніатів з потурнаками, що переходять на турецьку віру задля «безфрасунливого життя»

⁷ Друк «скриньок і шкатуль», помилка пояснюється, мабуть, тяжкою конструкцією, простіш було б так сказати чи думаєш, що ті епископи з шкатулами

⁸ Друк поупку

⁹ Друк разоремъ

¹⁰ Се «і з ними» вимагається змістом, але можливо, що упущене самим автором. Він парафразує тут, прикладаючи до епископів-уніатів, євангельську притчу про багатого чоловіка, котрому зародила нива

¹¹ Папа-антихрист!

¹² Якесь помилене слово

Тогда будемъ волность мѣти по своей воли жити!
 Тогда будемо што хотѣти творити, коли нас нѣхто не будетъ глядѣти!
 Теперь въ насъ тая дурная Русь житія чистого ищетъ!
 Теперь въ насъ цноты, учтивости и доброго сумненя видѣти прагнеть —
 чого мы не маемо, и для того всѣгда ся оныхъ соромѣмо!
 Але якъ учинѣмо? — Къ папѣ римскому бѣжемо!
 И съ того сороба ся выкрутимо, и на Русь — да ся поклоняють папѣ,
 бѣду навалимо, и свое житіе исполнимо! И речемо души нашей Душе, има-
 ши много блага, лежаща на лѣта многа, яждѣ, пій, весели ся!¹ не бой ся ни-
 кого, скажи, играй
 Изалижъ для тыхъ отпалыхъ епископовъ христанская вѣра оскудѣла
 или нарушила ся?
 Изали ущербокъ нѣкій в слѣдъ спасеное дороги приняла?
 Никакоже! Тые сами² изъ вѣры выбѣгши въ яму невѣрія впали и отъ
 себе³ собѣ смерть зъѣдали, а наша вѣра чистая цѣла и здорова стоять!

I він повертається по сім екскурсі до своєї апології ченця:

«Тако теда и ты отъ инока не погоршай ся, еслибы еси его и напивша ся видѣлъ! Толок изъ вѣры⁴ къ папежу да не бѣжить! И доколя тотъ хвостъ на головѣ носить, покаяти ся можетъ! А што ты, брате милый, знаешъ? И ужъ ты его плюща и едуща видѣлъ и осудилъ, — а онъ зась отшедши съ корчмы въ свою келію, тотъ кусъ смачный и кувель⁵ оплакавъ и отжалувавъ, и прощение отъ Бога пріялъ. Якожъ ты смѣешь прежде суди судъ на божія раба чинити? Не суди жъ, брате, да не осужденъ будеши, и обрати свои очи помысли⁶ на себе самого. якъ ся усраведливиши Богу съ того корчмарства, которое в сѣгды во адъ чрева своего носиши, и которое смачнѣйшее пиво, медъ или вино — коштуючи, тое горломъ глытаеши, и которое ти не любо — тое подлѣйшимъ черевомъ возницкимъ, мысли(в)скимъ травишь и давати повелѣваеши .

Видишъ ли, што страждеши, а болѣзни ошупати не можеши! Тому неборакови въ мѣсяць разъ трафить ся напیتی ся, и то безъ браку што знайдець — горкое ли, или квасное, пиво албо медъ, тое глосеть, толко бы тую поганку утробу насытити могъ. А по насыченю зась терпитъ, въ келію влѣзши, доколя ся ему другій такій праздникъ трафункомъ намѣритъ! А въ тебе? Што среда — то Рождество чреву, а што пятница — то Великъдень веселя, празнованя жидовскаго, кромѣ другыхъ разрѣшенныхъ дней, мовлю

А если бы и такъ было, жебы отъ бѣсовъ зманеного инока въ корчмѣ плючи видѣлъ еси — Однакъ день албо два забавивши ся зась на покуту и плачь въ келію бѣжити, и за злые два дни 40 дній добрыхъ намѣщаеть. Поститъ, алчеть и страждеть — за долгъ грѣховный покутою платитъ и отмщаеть! А ты всегда въ корчмѣ живеши, и самъ шинкаремъ еси! Корчмы запродаеши, людскія сумнѣня опиваеши! Скупостію корчменого торгу зъ Афраимами жидовскими людское чрево оцѣниваеши (с 222)

Сим ударом у святиню шляхетських привилеїв — «святу корчму», монополію шинкування і аренди, замикається сей

¹ З евангельської притчі

² Самі одні

³ Самі

⁴ Православно

⁵ Кухоль

⁶ Друк помисли.